

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र विकास सेवा, वर्ग-१ व वर्ग-२ च्या अधिकाऱ्यांकरिता विभागीय परीक्षा

मुंबई, बुधवार, दिनांक २५ डिसेंबर २०१३

[वेळ : सकाळी १०-०० ते दुपारी १-००]

(एकूण गुण-१५०)

पेपर क्रमांक १

महाराष्ट्र जिल्हा परिषद व पंचायत समिती ॲक्ट्स व रुल्स इत्यादी आणि

भारताचे संविधान

(पुस्तकांसह)

सूचना.—(१) सर्व प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नांचे गुण त्या प्रश्नासमोर समासात दर्शविले आहेत.

	गुण
१. संक्षिप्त टिपा लिहा (कोणत्याही पाच) :-	२५
(अ) अनुसूचित क्षेत्रातील ग्रामसभांचे अधिकार आणि कर्तव्य	
(ब) जिल्हा निधी	
(क) स्थायी समिती आणि विषय समित्यांचे अधिकार आणि कार्य	
(ड) भारताचे नियंत्रक व महालेखापरिक्षक यांचे कर्तव्य आणि कार्य	
(इ) बॉम्बे स्थानिक निधी लेखापरिक्षण नियम, १९३१ च्या नियम २७ प्रमाणे, लेखापरिक्षकाने अहवालात द्यावयाचा तपशील.	
(फ) सरपंच आणि उप सरपंच यांच्याविरुद्ध अविश्वास ठराव आणण्यासाठीची प्रक्रिया.	
२. जिल्हा परिषदेला देय असलेल्या कर, शुल्क किंवा देय रक्कम वसूल करण्याची/जमा करण्याच्या प्रक्रिया अधिनियमातील संबंधीत कलमाचे संदर्भ देऊन स्पष्ट करा.	२०
३. जिल्हा परिषद आणि पंचायत समिती तसेच त्यांचे अधिकारी यांचेमार्फत ग्रामपंचायतीवर नियंत्रण कसे ठेवण्यात आलेले आहे ? चर्चा करा.	२०
४. भारतीय राज्यघटनेच्या प्रकरण चारमध्ये दिलेली राज्याची निती निर्देशक तत्त्वे स्पष्ट करून देशात शासन करताना त्यांची उपयोगिता सांगा.	२०
५. संक्षिप्त टिपा लिहा :-	२५
(अ) घटनात्मक उपाययोजनांचा मूलभूत अधिकार	
(ब) बॉम्बे स्थानिक निधी लेखापरिक्षण अधिनियमाचे कलम ८ प्रमाणे मुख्य लेखापरिक्षकाने सादर केलेल्या अहवालावर करावयाची कार्यवाही आणि प्रक्रिया.	
(क) जिल्हा परिषद सेवकाविरुद्ध जबर शिक्षा लादण्यासाठीची प्रक्रिया	
(ड) ग्रामपंचायतीचे कर आणि त्यांना देय असलेल्या रकमा वसूल करण्याचा अधिकार आणि अवलंबवावी लागणारी प्रक्रिया.	

६. खालील प्रश्नांची उत्तरे द्या :-
- (अ) जिल्हा परिषदेचे प्रशासकीय अधिकारी आणि कर्तव्य.
- (ब) ग्रामपंचायतीच्या सदस्यासाठीची अपात्रता सांगा.
७. (अ) जिल्हा परिषद सेवकावर चल आणि अचल संपत्ती स्वीकारणे, संपादित करणे, २०
विल्हेवाट लावणे यासंबंधी कोणती बंधने व मर्यादा घालण्यात आलेल्या आहेत?
- (ब) गावातील इमारतीची उभारणी, पुनर्उभारणी आणि सार्वजनिक मोकळ्या जागांवरील
आणि रस्त्यावरील अडथळे/अतिक्रमणे कशाप्रकारे नियंत्रित व नियमित केली जातात?
चर्चा करा.

MAHARASHTRA PUBLIC SERVICE COMMISSION

**DEPARTMENTAL EXAMINATION FOR CLASS I AND CLASS II OFFICERS
OF MAHARASHTRA DEVELOPMENT SERVICES**

MUMBAI, WEDNESDAY, 25TH DECEMBER 2013

[TIME—10-00 A.M. TO 1-00 P.M.]

(FULL MARKS—150)

PAPER I

**MAHARASHTRA ZILLA PARISHADS AND PANCHAYAT SAMITIS
ACT, 1961; BOMBAY VILLAGE PANCHAYATS ACT, 1958 AND
CONSTITUTION OF INDIA, ETC.**

(With Books)

- N.B.*— (1) Attempt *all* questions
(2) The marks for each question are indicated in the margin.

	Marks
1. Write short notes (any <i>five</i>) :—	25
(a) Powers and duties of Gram Sabha in Scheduled Areas	
(b) District Fund	
(c) Powers and Functions of Standing Committee and Subject Committees.	
(d) Comptroller and Auditor General of India and his duties and functions.	
(e) Nature of details to be reported by the Auditor as per Rule 27 of the Bombay Local Fund Audit Rules, 1931.	
(f) Procedure for No Confidence Motion against Sarpanch and Upa-Sarpanch.	
2. Narrate procedure for collection of Taxes, fees or amount due to the Zilla Parishads by giving reference of relevant sections of the Act.	20
3. How control over the village Panchayat is maintained through Zilla Parishad and Panchayat Samiti and its Officers ? Discuss.	20
4. State the directive principles of State Policy enshrined in Chapter IV of the Constitution and its utility in governance of the country.	20
5. Write short notes :—	25
(a) Right to Constitutional Remedies	
(b) Procedure to be followed after report of Chief Auditor under Section 8 of Bombay Local Fund Audit Act.	
(c) Procedure for imposing major penalties on a Parishad servant	
(d) Powers of Village Panchayat to recover its taxes and dues and	

6. Answer the following questions :—
- (a) Administrative Powers and duties of Zilla Parishad.
  - (b) State disqualifications for being a member of a Village Panchayat.
7. (a) What are the restrictions on the servants of the Zilla Parishad about acceptance, acquisition and disposal of movable and immovable property? 20
- (b) How erection and re-erection of buildings and obstructions and encroachments upon public streets and open site is controlled and regulated within the limits of the Village ? Discuss.
-

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र विकास सेवा, वर्ग-१ व वर्ग-२ च्या अधिकाऱ्यांकरिता विभागीय परीक्षा

मुंबई, बुधवार, दिनांक २५ डिसेंबर २०१३

[वेळ : दुपारी २-३० ते सायंकाळी ५-३०]

(एकूण गुण-१००)

पेपर क्रमांक २

मुंबई शेती कीड व रोग अधिनियम, १९४७; महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम, १९७६;
महाराष्ट्र रोजगार हमी योजना अधिनियम, १९७७ आणि भूसंपादन
अधिनियम, १९९४; इत्यादी

(पुस्तकांसह)

सूचना.—(१) सर्व प्रश्न सोडविणे आवश्यक.

(२) प्रत्येक प्रश्नाचे गुण समासामध्ये दर्शविलेले आहेत.

(३) अधिनियमातील संबंधित कलमांचा उल्लेख करणे आवश्यक.

	गुण
१. (अ) मुंबई शेती कीड व रोग अधिनियम, १९४७ अंतर्गत राज्य शासनास किटक, शेतीवरील कीड, अपायकारक तण, यांचा प्रादुर्भाव जाहीर करणेस कोणते अधिकार आहेत ?	१०
(ब) असा प्रादुर्भाव जाहीर केल्यानंतर, या संबंधीच्या उपाययोजना करणेचे कोणते अधिकार निरीक्षकास आहेत ?	५
२. महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम, १९७६ अंतर्गत, दुय्यम दर्जाच्या सिंचन सुविधा असलेल्या गावांमध्ये पाणी समितीचे गठण करणेसाठी काय तरतुदी आहेत ? अशा पाणी समितीस काय अधिकार आहेत ?	१०
३. महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम, १९७६ अंतर्गत पाटबंधारे कामांची नासधूस केल्याप्रकरणी कोणत्या शिक्षेची तरतूद आहे ? अशी शिक्षा होणेसाठीची कोणकोणती कारणे आणि कृती अधिनियमांतर्गत नमूद केल्या आहेत ?	१०
४. जमिनीचा तात्पुरता ताबा घेण्यासाठी, भूसंपादन अधिनियम, १९९४ मध्ये नमूद केलेली कार्यपद्धती व शासनाचे अधिकार स्पष्ट करा.	१०
५. खालील मुद्द्यांवर संक्षिप्त टिपा लिहा :-	१०
(अ) शेती कर्जे अधिनियम, १९९० नुसार शेती कर्जे देण्यासाठीची कारणे.	
(ब) शेती कर्ज कायदा, १९८४ नुसार शेती कर्जाची वसुली करण्याबाबतच्या तरतुदी.	
६. महात्मा गांधी राष्ट्रीय ग्रामीण रोजगार हमी कायद्यांतर्गतच्या रोजगार निर्माणबाबतच्या ठळक तरतुदी स्पष्ट करा.	१०

८. म. गां. रा. ग्रा. रो. ह. कायद्यांतर्गत मजुरांना मजुरी प्रदान करणेबाबत असलेले विविध टप्पे आणि त्यामध्ये असलेल्या विविध अधिकाऱ्यांचा सहभाग स्पष्ट करा. १०
९. खालीलपैकी तीन मुद्द्यांवर संक्षिप्त टिपा लिहा :- १५
- (अ) ई-मस्टर्स आणि इ. एफ. एम्. एस्. (E.F.M.S.) ही मनरेगा अंतर्गतची कार्यपद्धती.
- (ब) महाराष्ट्र रोजगार हमी योजना कायदा, १९७७ अंतर्गत बेरोजगारी भत्ता.
- (क) मुंबई शेती कीड व रोग अधिनियम, १९४७ अंतर्गत पिके, झाडे इत्यादीची हानी झाल्यास, घ्यावयाची नुकसानभरपाई.
- (ड) महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम, १९७६ नुसार जिल्हा परिषद अथवा कंपनीस त्यांची पाटबंधाऱ्यांची कामे सुस्थितीत ठेवण्यास निर्देश देण्याचे राज्य शासनाचे अधिकार.
- (इ) महाराष्ट्र पाटबंधारे अधिनियम, १९७६ नुसार पाटबंधारे अथवा शेतीचर कामासाठी करावयाचे भूसंपादन.

MAHARASHTRA PUBLIC SERVICE COMMISSION

**DEPARTMENTAL EXAMINATION FOR CLASS I AND CLASS II OFFICERS
OF MAHARASHTRA DEVELOPMENT SERVICES**

MUMBAI, WEDNESDAY, 25TH DECEMBER 2013

[TIME—2-30 P.M. TO 5-30 P.M.]

(Full Marks—100)

PAPER II

**THE BOMBAY AGRICULTURAL PEST AND DISEASE ACT, 1947; THE
MAHARASHTRA IRRIGATION ACT, 1976; THE MAHARASHTRA E.G.S.
ACT, 1977 AND THE LAND ACQUISITION ACT, 1894; ETC.**

(With Books)

- N.B.*— (1) All questions are *Compulsory*.
(2) The marks for each question are indicated in the margin.
(3) Mention of relevant sections from the Acts, if essential.

	Marks
1. (a) What are the powers with State Government to declare insect, pest disease and noxious weeds under the Bombay Agriculture Pests and Diseases Act, 1947 ?	10
(b) What are the powers of Inspector to carry-out measures after such declaration ?	5
2. What are the provisions under the Maharashtra Irrigation Act, 1976, for constitution of Water Committees for each Village in which second class Irrigation Work is situated and what are the powers of such Water Committee ?	10
3. What is the penalty for damaging canal etc. under the Maharashtra Irrigation Act, 1976 ? Explain the Causes and Acts for attributing that penalty.	10
4. Elaborate the procedure and powers of State Government for Temporary Occupation of a land under the Land Acquisition Act, 1894.	10
5. Write short notes on the following :—	10
(a) Purposes for which loans may be granted under the Agriculture Loans Rules, 1910.	
(b) Provisions for recovering Agriculture loans under the Agriculture Loans Act, 1884.	
6. Explain the important provisions for providing wage employment under	10

7. List the Works of individual benefits which can be undertaken under the MGNREGA. 10
8. Explain in detail, the various steps involved in making Labour payment of Labourer and role of various Officers therein under the MGNREGA. 10
9. Write short notes on any *three* of the following :— 15
- (a) E-musters and EFMS in MGNREGA.
  - (b) E.G.S. Un-employment Allowance under the Maharashtra E.G.S. Act, 1977.
  - (c) Compensation for destruction of crops, plants or trees under the Bombay Agricultural Pest and Diseases Act.
  - (d) Powers of State Government to give directions to company or Zilla Parishad regarding Maintenance, of their canals under the Maharashtra Irrigation Act, 1976.
  - (e) Acquisition of Land for canals and field channels etc. under the Maharashtra Irrigation Act, 1976.
-

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र विकास सेवा, वर्ग - १ व वर्ग - २ च्या अधिकाऱ्यांकरिता विभागीय परीक्षा

मुंबई, गुरुवार, दिनांक २६ डिसेंबर २०१३

[वेळ : सकाळी १०-०० ते दुपारी १-००]

(एकूण गुण - १००)

पेपर क्रमांक ३

महाराष्ट्र नागरी सेवा नियम, १९८१, बॉम्बे जन. प्रॉव्हीडंट फंड रूल्स, इत्यादी

(पुस्तकांसह)

सूचना.—(१) प्रत्येक प्रश्नांचे गुण समासात दर्शविलेले आहेत.

(२) कोणत्याही पाच प्रश्नांची उत्तरे लिहा.

(३) तुमच्या उत्तराच्या समर्थनार्थ योग्य प्राधिकार लिहा.

(४) अपेक्षित प्रश्नापेक्षा जास्त प्रश्न सोडविल्यास जास्तीच्या प्रश्नांना गुण दिले जाणार नाहीत.

	गुण
१. शासकीय कर्मचाऱ्याच्या पदोन्नती व पदावनतीच्या वेळेस वेतननिश्चिती कशी केली जाते ते विशद करा.	२०
२. शासकीय कर्मचाऱ्याने स्थावर, जंगम व मौल्यवान मालमत्ता संपादित करणेबाबतच्या तरतुदी स्पष्ट करा.	२०
३. भविष्य निर्वाहनिधीतून रक्कम काढून घेण्याच्या अटी विशद करा.	२०
४. शासकीय कर्मचाऱ्यास अनुज्ञेय रजांचे प्रकार तपशिलासह लिहा.	२०
५. तात्पुरते कुटुंब निवृत्तीवेतन व उपदान मंजूर करणे, काढणे व संवितरीत करणेबाबतच्या तरतुदी स्पष्ट करा.	२०
६. टिपा लिहा (कोणत्याही चार) :—	२०
(अ) धारणाधिकाराचे निलंबन	(ब) निवृत्तीवेतनाचे अंशराशीकरण
(क) स्वीयेत्तर सेवा	(ड) वार्षिक वेतनवाढ.
(इ) पदग्रहण अवधीची गणना.	

MAHARASHTRA PUBLIC SERVICE COMMISSION

**DEPARTMENTAL EXAMINATION FOR CLASS I AND CLASS II OFFICERS
OF MAHARASHTRA DEVELOPMENT SERVICES**

MUMBAI, THURSDAY, 26TH DECEMBER 2013

[TIME—10-00 A.M. TO 1-00 P.M.]

(FULL MARKS—100)

PAPER III

**MAHARASHTRA CIVIL SERVICES RULES, 1981, GENERAL
PROVIDENT FUND RULES, ETC.**

(With Books)

- Notes.*—(1) Marks for each question are indicated in the margin.
(2) Answer any *five* questions.
(3) Quote authority in support of your answer.
(4) Excess solved question will not be considered for marks.

	Marks
1. State the procedure of pay fixation at the time of promotion and reversion of Government Employee.	20
2. Explain the provisions for holding the immovable, movable and valuable property by Government Employee.	20
3. Elaborate the condition for withdrawal from General Provident Fund.	20
4. Explain the kinds of leaves admissible to Government Employees.	20
5. Explain the procedure for sanctioning, drawn and the disbursement of Provisional family pension and gratuity.	20
6. Write short notes (any <i>four</i>) :—	20
(a) Suspension of Lien	(b) Commutation of Pension
(c) Foreign Service	(d) Annual Increment
(e) Computation of Joining Time.	

CON 1547

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र विकास सेवा, वर्ग-१ व वर्ग-२ च्या अधिकाऱ्यांकरिता विभागीय परीक्षा

मुंबई, गुरुवार, दिनांक २६ डिसेंबर २०१३

[वेळ : दुपारी २-३० ते सांयकाळी ५-३०]

(एकूण गुण-१००)

पेपर क्रमांक ४

बॉम्बे फायनान्शियल रुल्स अँड बजेट मॅन्युअल, इत्यादी

(पुस्तकांसह)

सूचना.—(१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नाचे गुण समासात दर्शविले आहेत.

(३) प्राधिकाराची पूर्ण नक्कल केल्यास गुण दिले जाणार नाहीत.

(४) उत्तराच्या पृष्ठार्थ प्राधिकार देणे आवश्यक आहे.

	गुण
१. अंदाजपत्रकीय अनियमितता कोणत्या ? त्या टाळण्याकरिता अंदाजपत्रक तयार करणारे अधिकारी/नियंत्रक अधिकाऱ्यांनी कोणती काळजी घेतली पाहिजे ? हे थोडक्यात स्पष्ट करा.	२०
२. शासकीय लेख्यांची रचना स्पष्ट करा. नवीन मुख्य लेखाशीर्ष उघडणे, उपशीर्ष उघडणे अथवा त्यातील अन्वेषांमध्ये बदल करणे यासाठी नियमात कोणत्या तरतुदी आहेत ?	२०
३. थोडक्यात टिपा लिहा (कोणत्याही चार) :-	२०
(अ) पंचस्तरीय लेखा वर्गीकरण	
(ब) सक्तीच्या सेवानिवृत्तीनंतरचे निवृत्तीवेतन	
(क) गहाळ देयकाबाबत आहरण अधिकाऱ्याने करावयाची कार्यवाही	
(ड) घरबांधणी अग्रीम	
(इ) नवीन खर्च बाब प्रस्ताव.	
४. जिल्हा परिषदांच्या मुख्य कार्यकारी अधिकाऱ्यांची नियुक्ती, अधिकार आणि जबाबदाऱ्या याबाबत सविस्तर लिहा.	२०
५. महसुली जमा रकमा स्विकारणे आणि त्यांचे लेख्यांत समाविष्टीकरण करणे याबाबत मुंबई वित्तीय नियमावलीतील सर्वसाधारण नियम स्पष्ट करा.	२०
६. कोषागारांतून रक्कम आहरण करतेवेळी कोणती काळजी घेतली पाहिजे, हे वित्तीय औचित्यांच्या सूत्रांना धरून स्पष्ट करा.	२०

MAHARASHTRA PUBLIC SERVICE COMMISSION

**DEPARTMENTAL EXAMINATION FOR CLASS I AND CLASS II OFFICERS
OF MAHARASHTRA DEVELOPMENT SERVICES**

MUMBAI, THURSDAY, 26TH DECEMBER 2013

[TIME—2-30 P.M. TO 5-30 P.M.]

(FULL MARKS—100)

PAPER IV

BOMBAY FINANCIAL RULES AND BUDGET ACCOUNTS, ETC.

(With Books)

- N.B.*— (1) Attempt any *five* questions.
 (2) Marks for each question are indicated in margin.
 (3) Indiscriminate copying of authority will be discounted.
 (4) Quote authority in support of your answer.

	Marks
1. What are budgetary irregularities ? What care is to be exercised by Estimating and Controlling Officers while preparing and presenting budget ?	20
2. Explain the structure of Government accounts. What are the provision of opening a new major head, minor head, or sub head and to change the nomenclature of any of these heads ?	20
3. Write short notes (any <i>four</i>) :—	20
(a) Fivetier accounting clasification.	
(b) Retirement benefits after compulsory retirement.	
(c) Action to be taken by Drawing Officers in care of lost bill.	
(d) House building advances.	
(e) Proposal for new expenditure.	
4. Write in detail about appointment, powers and responsibilities of Chief Executive Officer of Zilla Parishads.	20
5. What are the provisions of accepting revenue receipts of government and how these are incorporated in government accounts ?	20
6. How to draw money from government treasury ? Explain this with special reference to canons of financial propriety.	20

महाराष्ट्र लोकसेवा आयोग

महाराष्ट्र विकास सेवा, वर्ग - १ व वर्ग - २ च्या अधिकाऱ्यांकरिता विभागीय परीक्षा

मुंबई, शुक्रवार, दिनांक २७ डिसेंबर २०१३

[वेळ : सकाळी १०-०० ते दुपारी १-००]

(एकूण गुण - १५०)

पेपर क्रमांक ५

कार्यालयीन कार्यपद्धती, विविध शासकीय योजना, इत्यादी

(पुस्तकांशिवाय)

सूचना.—(१) कोणतेही पाच प्रश्न सोडवा.

(२) प्रत्येक प्रश्नाचे समान गुण समासात दर्शविण्यात आले आहेत.

(३) जादा सोडविलेले प्रश्न तपासले जाणार नाहीत.

	गुण
१. महाराष्ट्रातील पंचायत राज व्यवस्थेची सविस्तर माहिती द्या.	३०
२. जिल्हा ग्रामीण विकास योजनेतर्गत ग्रामीण भागामध्ये राबविणेत येत असलेल्या कोणत्याही दोन योजनांची माहिती द्या.	३०
३. पर्यावरण संतुलित समृद्ध ग्रामयोजनेची माहिती द्या.	३०
४. टिपा लिहा (कोणत्याही दोन) :—	३०
(अ) राष्ट्रीय शिक्षण हक्क कायदा, २००९.	
(ब) अभिलेख वर्गीकरण.	
(क) माहितीचा अधिकार.	
५. थोडक्यात माहिती द्या (कोणतेही दोन) :—	३०
(अ) संत गाडगेबाबा ग्रामस्वच्छता अभियान.	
(ब) एकात्मिक बालविकास सेवा योजना.	
(क) बायोगॅस कार्यक्रम.	
६. थोडक्यात माहिती द्या :—	३०
(अ) राष्ट्रीय ग्रामीण आरोग्य अभियान.	
(ब) सहा गळे पद्धती.	

MAHARASHTRA PUBLIC SERVICE COMMISSION

**DEPARTMENTAL EXAMINATION FOR CLASS I AND CLASS II OFFICERS
OF MAHARASHTRA DEVELOPMENT SERVICES**

MUMBAI, FRIDAY, 27TH DECEMBER 2013

[TIME—10-00 A.M. TO 1-00 P.M.]

(FULL MARKS—150)

PAPER V

**OFFICE PROCEDURE AND VARIOUS SCHEMES OF
GOVERNMENT, ETC.**

(Without Books)

Notes.—(1) Answer any *five* questions.

(2) Marks for each question are indicated in the margin.

(3) Extra attempted questions will not be assessed.

	Marks
1. Explain in detail the Panchayat Raj System in Maharashtra.	30
2. Explain any two programmes implemented by DRDA in rural areas.	30
3. Give information about Paryavaran Santulit Samruddha Gram Yojana.	30
4. Write short notes (any <i>two</i>):—	30
(a) Right to Education Act, 2009	
(b) Classification of Records	
(c) Right to Information.	
5. Explain in brief (any <i>two</i>):—	30
(a) Sant Gadgebaba Gram Swacchata Abhiyan.	
(b) Integrated Child Development Service Scheme.	
(c) Biogas Programme.	
6. Write in brief:—	30
(a) National Rural Health Mission	
(b) Six Bundle System.	